

50 LAT KLUBU POLARNEGO

Krzysztof Migala¹, Jerzy Pereyma¹, Maria Olech^{2,3}

¹ Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego

² Uniwersytet Jagielloński, Instytut Botaniki

³ Instytut Biochemii i Biofizyki Polskiej Akademii Nauk

50 LAT HISTORII KLUBU POLARNEGO POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOGRAFICZNEGO

Obecność i aktywność Polaków w obszarach polarnych swymi korzeniami sięga drugiej połowy XIX. Początkowo związana była z przymusowymi zsyłkami uczestników powstania styczniowego w głąb carskiej Rosji lub zawodową aktywnością Polaków zamieszkujących ziemie zaboru rosyjskiego. Na trwałe w naukach przyrodniczych zapisali się tacy badacze Syberii jak Aleksander Czekanowski, Jan Czerski i Benedykt Dybowski.

Niewątpliwie za patronów polskich badań polarnych należy uznać Henryka Arctowskiego i Antoniego Bolesława Dobrowolskiego, uczestników słynnej wyprawy antarktycznej na statku Belgica w latach 1897–1899. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 Henryk Arctowski, geofizyk i profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie oraz Antoni Bolesław Dobrowolski, szef polskiej służby meteorologicznej i autor pierwszej na świecie monografii glaciologicznej, zaczęli mieć wpływ na rozwój polskiej myśli i aktywności w zakresie polskich badań polarnych, kształcąc i wspierając pierwsze pokolenie polskich badaczy. Właśnie w latach trzydziestych XX wieku zaczęła tworzyć się i wzrastać nasza aktywność badawcza podkreślona serią wypraw. Pierwsza pod polską flagą całoroczna wyprawa odbyła się w latach 1932–1933 na wyspę Niedźwiedzią (1932–1933) i wzięli w niej udział Czesław Centkiewicz, Stanisław Siedlecki i Władysław Łysakowski. Rok później na Spitsbergenie (Ziemia Torella) pracuje geodezyjno – geologiczna wyprawa kierowana przez Stefana Bernadzikiewicza. Polacy tworzą tam ośnowę geodezyjną wykonują kartowanie fotogrametryczne i mapę geologiczną. Po ich pracach na oficjalnych mapach norweskich do dziś pozostaje wiele nazw polskich: Kopernicusfjellet, Curie-Skłodowskafjellet, Polakbreen, Pilsudskifjella, Warszawaryggen, Waweltopen i inne).

Latem 1936 r. trójka Polaków - Stefan Bernadzikiewicz, Konstanty Jodko Narkiewicz i Stanisław Siedlecki dokonują wielkiego sportowego wyczynu i jako pierwsi trawersują Spitsbergen z południa na północ pokonując trasę 800 km w ciągu 56 dni.

Rok później, bo w 1937 roku wyrusza z Polski siedmioosobowa wyprawa na Grenlandię. Bierze w niej udział Aleksander Kosiba, który kieruje wyprawą oraz Stefan Bernadzikiewicz, Antoni Gawęł, Stanisław Siedlecki, Antoni Rogala-Zawadzki i Rudolf Wilczek. Ekipa pracuje przez 3 miesiące w rejonie Arfersiorfik,

wykonując zdjęcia fotogrametryczne, obserwacje meteorologiczne, studia glaciologiczne, geologiczne, geomorfologiczne i botaniczne.

Wyprawa na Spitsbergen w 1938 r. była piątą polską wyprawą do Arktyki w okresie międzywojennym. W wyprawie wzięły udział 4 osoby: geolog Bronisław Halicki z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, geograf i geomorfolog Mieczysław Klimaszewski z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, geolog Ludwik Sawicki związany z Państwowym Instytutem Geologicznym w Warszawie, oraz taternik i alpinista Stefan Bernadzikiewicz.

Wielu uczestników wypraw z lat 30-tych wywarło duży wpływ na późniejszy rozwój nauki i pozycję polskich badań polarnych po 1945 roku, a towarzysząca tej aktywności twórczość literacka i reporterska rozbudzała marzenia o odkrywaniu nieznanego świata.

Poważnym impulsem wzmagającym aktywność i zaznaczającym obecność w międzynarodowym gremium państw prowadzących badania w obszarach polarnych stało się uczestnictwo Polski w III Międzynarodowym Roku Geofizycznym 1957/1958 (zbudowanie stacji we fiordzie Hornsund na Spitsbergenie) oraz w 1977 roku powrót tam do całorocznych wypraw. Drugim równorzędnie ważnym wydarzeniem utrwalającym międzynarodową pozycję Polski w badaniach polarnych było wybudowanie w 1977 w Antarktyce całorocznej stacji badawczej noszącej imię Henryka Arctowskiego (więcej w: Birkenmajer 2017).

Równolegle do funkcjonowania obu stacji zarządzanych przez jednostki PAN pielęgnowane są tradycje polarne i rozwijane zespoły badawcze w poszczególnych uczelniach. Na stałe zaczęły działać na Spitsbergenie sezonowe stacje Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej i Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Działają tam wszystkie uczelnie polskie zaangażowane w badania polarne.

Rośnie liczba osób zaangażowanych w badania i eksplorację obszarów polarnych, a wraz z tą tendencją wzrasta pozycja Polski w tej dziedzinie, ale również zainteresowanie w społeczeństwie. Świadomość uczestniczenia polskiego środowiska naukowego w problematyce badawczej, ważnej globalnie ze względów nie tylko poznawczych lecz i politycznych buduje potrzebę stowarzyszenia się w strukturę organizacyjną, która będzie wspierać idee badań polarnych i jednoczyć środowisko polskich badaczy.

Z ideą utworzenia stowarzyszenia łączącego badaczy polarnych w Polsce wystąpił na Sympozjum Spitsbergeńskim we Wrocławiu w 1972 roku prof. Alfred Jahn, wybitny geomorfolog i badacz polarny z Uniwersytetu Wrocławskiego. Stowarzyszenie o nazwie Polski Klub Polarne miało być kontynuacją założonego w 1938 roku przez Antoniego Bolesława Dobrowolskiego „Polskiego Koła Polarne” (Dobrowolski A.B., 1958). Memoriał, który wówczas powstał w obecności ok. 70 badaczy polarnych, podpisali: Stanisław Baranowski,

Krzysztof Birkenmajer, Ryszard Czajkowski, Leopold Dutkiewicz, Alfred Jahn, Stefan Jewtuchowicz, Aleksander Kosiba, Stefan Kozarski, Stefan Manczarski, Stanisław Szczepankiewicz, Roman Teisseyre, Gabriel Wójcik, Seweryn Maciej Zalewski. Byli przedstawicielami uniwersytetów oraz jednostek PAN, członkami-założycielami Klubu Polarnego. W memoriale sformułowano cele Klubu. Były nimi: stymulowanie polskich badań naukowych w krajach polarnych, popularyzacja polskich osiągnięć badawczych i odkrywczych w krajach polarnych oraz utrzymanie kontaktu pomiędzy uczestnikami wypraw (Pękala, Stankowski 1993, Pereyma 2016).

Memoriał skierowano do Polskiego Towarzystwa Geograficznego z prośbą o włączenie Klubu w jego strukturę (Jahn, 1989). Uzyskano zgodę Zarządu Głównego PTG i 1 stycznia 1974 roku powołano Klub Polarny przy Polskim Towarzystwie Geograficznym, jako jedną z jego komisji problemowych. Na zebraniu we Wrocławiu w dniu 29 marca 1974 r. przy udziale 99 osób ukonstytuowały się władze Klubu Polarnego pod przewodnictwem jego inicjatora A. Jahna. Podjęto decyzję o organizowaniu corocznych spotkań Klubu – Sympozjów Polarnych. Wśród członków-założycieli Klubu Polarnego PTG znaleźli się geografo- wie: A. Jahn, S. Baranowski, L. Dutkiewicz, S. Jewtuchowicz, A. Kosiba, S. Kozarski, S. Szczepankiewicz i G. Wójcik (Baranowski 1975). Pierwszą siedzibą Klubu Polarnego, do 1983 r., były pomieszczenia Instytutu Geografii Uniwersytetu Wrocławskiego przy ul. Kosiby 8.

W drugiej połowie lat 80. XX w, gdy liczba członków Klubu stale rosła i sięgała ok. 500 osób (Pereyma 2016) pojawił się w jego łonie projekt utworzenia odrębnej organizacji Polskiego Towarzystwa Polarnego. Parokrotnie głosowano ten projekt, ale nigdy nie uzyskał on wystarczającego poparcia (Bilik 2008). W celu rozwiązania tej sytuacji, ówczesny przewodniczący Klubu, R. Schramm wystąpił do Zarządu Głównego PTG z wnioskiem o podniesienie rangi komisji w strukturze Towarzystwa. Dokonało się to 5 września 1985 r. poprzez przekształcenie Klubu Polarnego, bez zmiany jego nazwy, w oddział tematyczny PTG o zasięgu ogólnopolskim (Pękala, Stankowski 1993; Bilik 2008). Odwołano się przy tym do tradycji Polskiego Koła Polarnego z lat 30-tych XX w. W latach 1978–1982 Klub posiadał szczególne ciało w postaci Rady Naukowej złożonej z 23 osób. Zasada, iż siedzibą Klubu jest ośrodek, z którego pochodzi jego przewodniczący sprawiła, że w latach 1983–1991 Klub związany był lokalowo z Oddziałem Poznańskim PTG, później znalazł się w Lublinie (1991–2000) następnie w Toruniu (2000–2008), w latach 2008–2021 powrócił ponownie do Wrocławia, a od 2021 wrócił po raz drugi do Lublina (więcej w: Pereyma 2016).

Podstawowym warunkiem przynależności do Klubu jest zainteresowanie problematyką i pobyt w obszarach polarnych. Wiek, status i wykształcenie nie mają żadnego znaczenia. Są wśród nas zarówno uczeni, jak obsługa techniczna wypraw, marynarze, żeglarze, alpinści i ostatnio coraz częściej - turyści. Prof.

50 LAT KLUBU POLARNEGO

Alfred Jahn pisał „Klub Polarny skupił badaczy, uczestników wypraw i ludzi związanych różną formą współpracy w poznaniu świata polarnego, (...) dał im pełne poczucie społeczne i moralne, dał im możliwość prezentowania wyników badań w słowie mówionym i drukowanym, dał im przede wszystkim możliwość utrzymywania wzajemnych kontaktów między sobą i z przedstawicielami różnych krajów”.

Klub Polarny ma swoją stronę internetową www.klubpolarny.pl i logo będące jednocześnie znaczkiem klubowym.

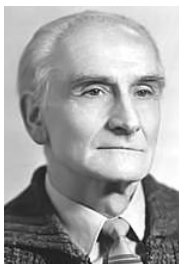

Klub to przede wszystkim jego członkowie. Ich liczba, poczynając od 71 osób w roku założenia, wzrastała do ponad 500 w końcu lat 80-tych ubiegłego wieku. W 2023 roku aktywnych członków było już tylko 38 osób.

W 50-letniej historii Klubu Polarnego kierowało nim tylko 8 przewodniczących: Alfred Jahn, Ryszard W. Schramm, Wojciech Stankowski, Kazimierz Pękala, Marek Grześ, Jerzy Pereyma, Krzysztof Migala, a ostatnim przewodniczącym Klubu był zmarły tragicznie w 2024 roku Piotr Zagórski z Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej.

Alfred Jahn
1974–1983

Ryszard Schramm
1983–1986

Wojciech Stankowski
1986–1991

Kazimierz Pękala
1991–2000

Marek Grześ
2000 - 2008

Jerzy Pereyma
2008 - 2016

Krzysztof Migala
2016 - 2021

Piotr Zagórski
2021 - 2024

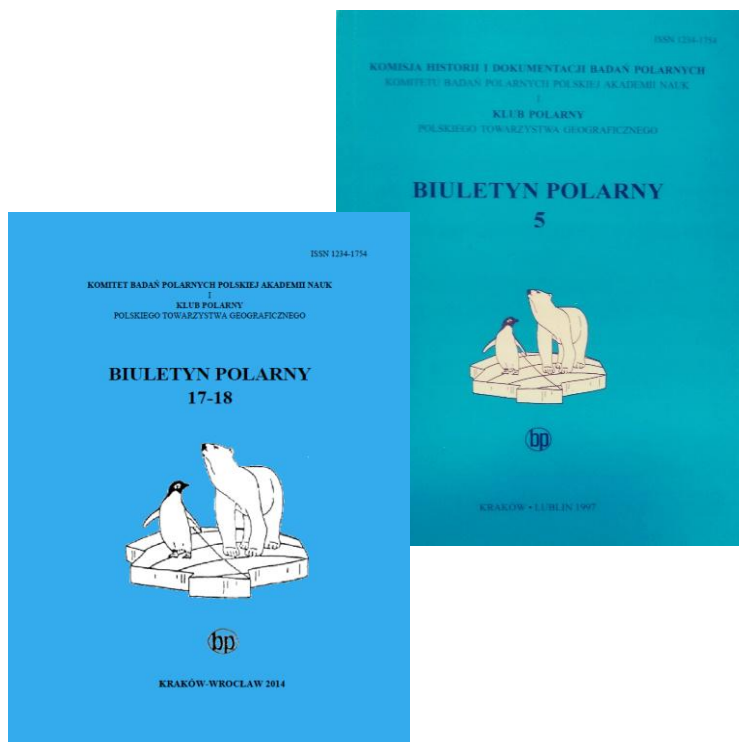
Jednym z postulatów zawartych w memoriale było organizowanie corocznych, polarnych konferencji naukowych, połączonych ze spotkaniem koleżeńskim. Realizacja tego postulatu nastąpiła już w marcu 1974 roku we Wrocławiu podczas kolejnego Sympozjum Spitsbergeńskiego, traktowanego już jako I Sympozjum Polarne (Pereyma, 2014). Podczas XXXII Sympozjum Polarnego we Wrocławiu w 2008 roku przyjęto uchwałę o cyklu dwuletnim sympozjów. Motywacją była m.in. znaczna ilość konferencji o tematyce polarnej odbywających się w kraju i zagranicą. Odbyło się 39 Sympozjów Polarnych, nie licząc Sympozjum Spitsbergeńskiego we Wrocławiu w 1972 (Tab.1). Sympozja odbyły się w trzynastu różnych ośrodkach. Gospodarzem sześciu spotkań był Uniwersytet Wrocławski, po pięć wydarzeń zorganizował Uniwersytet Adama Mickiewicza i Uniwersytet Mikołaja Kopernika, czterokrotnie uczestnicy gościli w na Uniwersytecie M. Curie – Skłodowskiej w Lublinie oraz we Warszawie.

Tab. 1. Zjazdy Klubu Polarnego i Sympozja Polarne 1974–2023

Data i miejsce	Nazwa i wiodąca tematyka
6–7 kwietnia 1972, Wrocław	Sympozjum Spitsbergeńskie (projekt zgłoszony przez A. Jahna powołania Klubu Polarnego)
29 marca 1974, Wrocław	I Zjazd Klubu Polarnego – ukonstytuowanie się Klubu
11 kwietnia 1975, Wrocław	II Zjazd Klubu Polarnego – <i>Polska Wyprawa Polarna 1974</i>
9–10 kwietnia 1976, Toruń	III Zjazd Klubu Polarnego – <i>Polskie wyprawy na Spitsbergen 1975</i>
15–16 kwietnia 1977, Poznań	IV Sympozjum Polarne
28–29 kwietnia 1978, Gdynia (Gdańsk)	V Sympozjum Polarne
27–28 kwietnia 1979, Burzenin (Łódź)	VI Sympozjum Polarne – <i>Doświadczenia ośrodka łódzkiego w badaniach polarnych</i>
24–27 kwietnia 1980, Osieczany (Kraków)	VII Sympozjum Polarne – <i>Doświadczenia ośrodka krakowskiego w badaniach polarnych</i>
27–29 kwietnia 1981, Sosnowiec	VIII Sympozjum Polarne – <i>Doświadczenia ośrodka śląskiego w badaniach polarnych</i>
listopad 1982, Zamek Królewski, Warszawa	IX Sympozjum Polarne – <i>50 lat polskich badań polarnych (1932–1982)</i>
19–21 maja 1983, Toruń	X Sympozjum Polarne – <i>Polskie badania polarne 1970–1982</i>
1984, Poznań	XI Sympozjum Polarne
20–22 września 1985, Szczecin	XII Sympozjum Polarne
21–22 marca 1986, Sobieszewo (Gdańsk)	XIII Sympozjum Polarne – <i>Problemy ochrony środowiska naturalnego obszarów polarnych</i>
7–8 czerwca 1987, Lublin	XIV Sympozjum Polarne – <i>Aktualne problemy badawcze w Arktyce i Antarktyce</i>
19–21 maja 1988, Wrocław	XV Sympozjum Polarne – <i>Stan obecny i wybrane problemy polskich badań polarnych</i>
19–20 września 1989, Toruń	XVI Sympozjum Polarne

50 LAT KLUBU POLARNEGO

Data i miejsce	Nazwa i wiodąca tematyka
1990, Błażejewko (Poznań)	XVII Sympozjum Polarne – <i>Znaczenie badań polarnych i ich popularyzacja</i>
1991, Świnoujście (Szczecin)	XVIII Sympozjum Polarne – <i>Ekologia wód i lądów polarnych. Nowe badania obszarów polarnych</i>
10–11 kwietnia 1992, Jurata (Gdańsk)	XIX Sympozjum Polarne – <i>80-lecie urodzin S. Siedleckiego</i>
3–5 czerwca 1993, Lublin	XX Sympozjum Polarne
23–24 września 1994, Warszawa	XXI Sympozjum Polarne – <i>20-lecie Klubu Polarnego i 60-lecie polskich badań Spitsbergenu</i>
27–29 października 1995, Zamek Książ (Wrocław)	XXII Sympozjum Polarne – <i>80-lecie urodzin i 60-lecie pracy naukowej A. Jahna</i>
27–29 września 1996, Sosnowiec	XXIII Sympozjum Polarne – <i>400-lecie odkrycia Spitsbergenu przez W. Barentsa</i>
26–27 września 1997, Warszawa	XXIV Sympozjum Polarne – <i>40-lecie polskiej Stacji Polarnej w Hornsundzie na Spitsbergenie</i>
16–17 września 1998, Warszawa	XXV Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>100-lecie zimowania wyprawy „Belgiki” na Antarktydzie</i>
18–20 czerwca 1999, Lublin	XXVI Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Srebrny jubileusz Klubu Polarnego</i>
1–3 grudnia 2000, Toruń	XXVII Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Polskie badania polarne u progu XXI w. 25-lecie Stacji Polarnej Uniwersytetu M. Kopernika na Spitsbergenie</i>
15–16 marca 2002, Poznań	XXVIII Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Narodowy Program Badań Polarnych (2002–2010)</i>
19–21 września 2003, Kraków	XXIX Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Funkcjonowanie ekosystemów polarnych na tle globalnych zmian środowiska</i>
23–25 września 2004, Gdynia	XXX Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Udział Polski w IV Międzynarodowym Roku Polarnym 2007–2008</i>
12–14 września 2005, Kielce	XXXI Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Funkcjonowanie obszarów polarnych oraz jego współczesne i reliktowe cechy w krajobrazach</i>
23–24 maja 2008, Wrocław	XXXII Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>IV Międzynarodowy Rok Polarny 2007–2008</i>
18–19 czerwca 2010, Łódź	XXXIII Międzynarodowe Sympozjum Polarne
14–16 czerwca 2012, Sosnowiec	XXXIV Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>80-lecie polskiej wyprawy na Wyspę Niedźwiedzią</i>
4–7 czerwca 2014, Wrocław	XXXV Międzynarodowe Sympozjum Polarne
8–11 czerwca 2016, Lublin	XXXVI Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Progress in polar research – new experiences and challenges. 30-lecie wypraw polarnych Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej na Spitsbergen</i>
8–10 czerwca 2018, Poznań	XXXVII Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Polar change – Global change</i>
18–20 listopada 2021, Toruń	XXXVIII Międzynarodowe Sympozjum Polarne – <i>Environmental changes in polar regions: new problems – new solutions</i>
18–19 maja 2023, Sopot	XXXIX Sympozjum Polarne

Klub ma swój organ wydawniczy – „Biuletyn Polarny”, wydawany wspólnie z Komitetem Badań Polarnych PAN. Inicjatorem i pierwszym redaktorem „Biuletynu” był prof. dr hab. Zdzisław Czeppe. Biuletyn miał ułatwić integrację polarnej społeczności. Pierwszy numer ukazał się w roku 1993, niestety już po śmierci Pana Profesora. Kolejne zeszyty redagowane są przez prof. Andrzeja Manckiego i Marię Olech. W kolejnych zeszytach przedstawiano m.in. sprawozdania z wypraw, sympozjów i konferencji krajowych i zagranicznych, wspomnienia, wiadomości o działalności towarzystw i organizacji polarnych na świecie, rozmaite varia, m.in. filatelistyka polarna. „Biuletyn Polarny” nieodpłatnie rozprowadzany jest zazwyczaj podczas sympozjów polarnych. W 2023 r. ukazał się podwójny numer 26–27.

Członkowie Klubu Polarnego pełnili wiele funkcji w Zarządzie Głównym PTG. Dwóch z nich było przewodniczącymi PTG – A. Jahn jeszcze przed utworzeniem Klubu, w kadencji 1968–1972, natomiast W. Stankowski został wybrany przewodniczącym PTG na kadencję 1990–1993, w czasie kiedy był przewodniczącym Klubu Polarnego, w związku z czym złożył funkcję w Klubie.

Wśród swoich członków Klub ma osoby wyróżnione tytułem Honorowych Członków PTG. Są to: Alfred Jahn, Krzysztof Birkenmajer, Kazimierz Pękała oraz Jacek Jania. Członkowie Klubu byli też niejednokrotnie odznaczani Medalem PTG i Złotą Odznaką PTG, jednakże w zdecydowanej większości wnioskodawcą

był ich macierzysty oddział terenowy (<https://ptgeo.org.pl/dzialalnosc/nagrody-i-wyroznienia/>).

W ciągu 50-lat swego istnienia Klub Polarny PTG tworzył płaszczyznę porozumienia i współpracy stanowiąc istotny wkład w rozwój polskiej polarystyki. „Badania polarne stały się częścią naszej kultury narodowej, budując markę i prestiż Polski w międzynarodowym wymiarze, pozwalając wywiązywać się z międzynarodowych traktatów i zobowiązań, które przyjmują na siebie państwa odpowiedzialne za rozpoznanie stanu środowiska przyrodniczego Ziemi. Mamy wspaiałe tradycje i osiągnięcia naukowe, duże doświadczenie, świetną kadrę oraz własne platformy badawcze w Arktyce i Antarktyce” (Węśławski i Ziāja red. 2017).

Przemiany polityczno-ekonomiczne rozpoczęte z początkiem lat 90-tych powoli powodowały, że formuła działania Klubu przestawała być atrakcyjna. Stan ten ma swoje uwarunkowania zarówno historyczne jak te współczesne, wynikające z rozwoju i wzmacniania się oraz rosnącej samodzielności zespołów badawczych, sposobu finansowania nauki, zasad działania stacji polarnych i trybu funkcjonowania. Klub Polarny jako koło/oddział powstał w innych realiach społeczno-gospodarczych. Miał promować idee i scalać środowisko osób rozrzuconych po różnych ośrodkach w kraju. Tak było w latach 70-tych i do połowy lat 90-tych. Wielkim wydarzeniem dla członków był jeden z dni Sympozjum Polarnego, w którym spotykali się członkowie wypraw, a kulminacją było spotkanie towarzyskie. Uczestniczyli nie tylko badacze, ale spora liczba pracowników technicznych, budowniczych naszych stacji itp. Było to dla nich święto, a Klub Polarny dawał członkom poczucie więzi i pozostawania w elitarnym gronie, na kształt the Explorera Club w USA. Czasy powoli zmieniały się. Obsługa techniczno-organizacyjna wypraw przestawała identyfikować się z Klubem, zjazdy-sympozja stawały się coraz bardziej hermetyczne, bo wyłącznie naukowe a poszczególne ośrodki naukowe rozwijały się i wzmacniały tworząc niezależne struktury dotyczące badań polarnych. Ich dorobek siłą rzeczy nie mógł wypełniać działań statutowych Klubu, bo wszyscy są rozliczani z własnych osiągnięć i aktywności.

W 2024 roku Zarząd Klubu Polarnego przychylił się do sugestii Zarządu Głównego PTG, aby w ramach porządkowania struktury Polskiego Towarzystwa Geograficznego i pozostawienia oddziałów regionalnych, a nie tematycznych w miejsce oddziału nazywanego Klubem Polarnym powołać komisję tematyczną o nazwie „Komisja Badań Polarnych”. Wśród czynnych członków Klubu Polarnego przeprowadzono ankietę i poproszono o podjęcie decyzji odnośnie proponowanych zmian organizacyjno-prawnych i dalszych losów Klubu Polarnego w nowej formie. Większość wyraziła aprobatę dla proponowanych zmian.

Równoległe z powołaniem komisji tematycznej podjęto procedurę zamknięcia Oddziału PTG o nazwie Klub Polarny i podjęto prace nad utworzeniem i rejestracją stowarzyszenia o nazwie „Polski Klub Polarny”, który będzie miał swą

siedzibę przy Muzeum Badań Polarnych w Puławach. W ten sposób środowisko polskich badaczy i eksploratorów obszarów polarnych nawiąże do istniejącego w latach trzydziestych „Polskiego Koła Polarnego”.

XXIII Sympozjum Polarne w Sosnowcu 27.09.1996

Literatura

- Baranowski S., 1975. Powstanie Klubu Polarnego, *Czasopismo Geograficzne* T. XLVI, z.3, Wrocław , 354-356.
- Baranowski S. ,1977. Powstanie i działalność Klubu Polarnego przy Polskim Towarzystwie Geograficznym w latach 1974-1976, *Sympozjum Polarne - 1977*, PAN Oddz. Wrocław, 115-119.
- Bilik A., 2008. Klub Polarny Polskiego Towarzystwa Geograficznego, „*Czasopismo Geograficzne*”, T. 79, z. 1–2, s. 92–99.
- Birkenmajer K., 2017. Polskie badania polarne (zarys). *Studia Historiae Scientiarum* 16,ss. 123–153. <https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.17.007.7708>.
- Dobrowolski A.B., 1958. *Mój życiorys naukowy*. Wyd. Ossolineum, s.418.

- Jahn A., 1979. Geneza i historia polskiej myśli polarnej, „Czasopismo Geograficzne”, T. 50, z. 1–2, s. 3–18.
- Jahn A., 1989. Klub Polarny i jego dzieje. XVI Sympozjum Polarne „Dorobek i perspektywy badań polarnych. UMK Toruń, 15-40.
- Jahn A., 1991. Z Kleparowa w świat szeroki. Ossolineum, Wrocław, s.332.
- Kłysz P., 1993. Polscy Polarnicy, Wyd. Sorus. Poznań, s. 79.
- Pereyma J. 2014. 35 Sympozjów Polarnych, Biuletyn Polarny nr 17-18, Kraków – Wrocław, 36-38.
- Pereyma J. 2016. Klub Polarny Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W 40-lecie powstania. Biuletyn Polarny nr 19-20, Kraków –Wrocław, 44-47. ISSN 1234-1754, https://biuletynpolarny.pan.pl/BiPo_0019/0019_10.pdf.
- Pereyma J, Migąła K. 2018. Klub Polarny Polskiego Towarzystwa Geograficznego. [w:] Sobczyński M. (red.) Historia oddziałów terenowych i tematycznych Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Polskie Towarzystwo Geograficzne w setną rocznicę działalności, nr 2, 2018, Łódź, Uniwersytet Łódzki, s.525-536., ISBN 978-83-63418-04-5.
- Pękała K, Stankowski W, 1999, Klub Polarny Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Biuletyn Polarny nr 7, Kraków-Lublin, 11-16.
- Węśławski M, Ziaja W eds (2017). Strategia polskich badań polarnych : koncepcja na lata 2017-2027: 39s. ISBN 978-83-62910-14-4, http://www.pkpolar.pl/wp-content/uploads/STRATEGIA_POL_caly%20plik_RGB_LISTOPAD_2017.pdf.